

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

„MIRŐL IS SZÓLNAK AZOK A KÖNYVEK?” „Az olvasónak legyen képzelőereje, emlékezőtehetsége, szótára és némi művészi érzéke”

Hetényi Zsuzsa online is könnyen elérhető könyve jól példázza azt az egyre kitapinthatóbb igényt, amely irodalomtudományos eredmények didaktikai alkalmazására vonatkozik. A rendszerváltás óta az irodalomról való tudományos igényű beszédmódok a korábinál is rétegzettebbé és reflektáltabbá váltak, az értelmezési szempontrendszeres és szövegfeldolgozási módok megsokszorozódtak, ezért a diskurzusba újonnan belépő egyetemi hallgatók számára egyre nehezebben áttekinthető szövevényt alkotnak. Éppen ezért sürgető az igény a hallgatók számára jól hozzáférhető, egyszerre szakmailag megbízható és jól követhető bevezetőkre.

A nagy terjedelmű munka két kötetre oszlik, de voltaképpen három részterületet érint eltérő terjedelemben: az irodalomértelmezés tudományelméleti megalapozását, a prózaepikai művek elemzésének módszertanát és szakdidaktikáját, valamint a modern orosz irodalomtörténetet. Az első kötet az *Értelmezési kulcsok az irodalomelemzéshez* címet viseli, ennek elején található egy (*Előszó*ban nevezett) bevezető tanulmányt, melyet a voltaképpeni felsőoktatás-módszertani segédletnek tekinthető *Vademecum* követ. A második, nagyobb terjedelmű kötetben Hetényi Zsuzsa saját szakterületéhez, a modern orosz prózairodalomhoz kapcsolódó témákon mutatja be elemzési módszereit – a 20. század eleji orosz kultúra eszkatologikus vonásaitól Tatyjana Tolsztaja és Vlagyimir Szorokin műveiig haladva nagyjából kronologikus rendben. Terjedelmi és szakértelmi okokból itt az első kötet bemutatására szorítokozom.

A bevezető tanulmány nagy hangsúlyt fektet az irodalom- és művészettudományi módszertan összekapcsolására kurrens természettudományi fogalmakkal és szemléletmódokkal, így hivatkozik az esztétikai élményre vonatkozó idegtudományi kutatásokra és a hálózatelmélet lehetséges alkalmazásaira is, sőt az irodalmat „szavakból álló, nyelvtani elemekkel vagy jelentést hordozó szerkezetekkel összekötött hálózatként” (27.) definiálja. Ennek a párhuzamnak módszertani jelentősége is van, hiszen a hálózat metafora az irodalom szemiotikai-strukturalista megközelítését helyezi előtérbe, bár a szerző a személyes tudás és az egyéni világ-

szemlélet szerepét illetően is megengedően nyilatkozik. A szövegekkel folytatott munka célját ugyanakkor határozottan rögzíti: az értelmezés értéktulajdonítás, és az elemzés során „a legjobb, legtartalmasabb és részleteiben leggazdagabb értelmezést” (22.) igyekszünk előállítani. Aligha vitatható az értéktételezés szükségzerű volta, ugyanakkor a szerző figyelmét sem kerüli el, hogy az irodalmi értelmezés esetében ezek az erények nehezen rögzíthetők. Nem is törekszik az értelmezés erényeinek tételes meghatározására, viszont Vladimir Nabokov egy humoros listájából kiindulva a gondos olvasó (és értelmező) számára nélkülözhetetlen készségek és tulajdonságok körülírását kísérli meg. Egyrészt kiáll a tényzerű ismeretek, a történeti kontextus fontossága mellett, másrészt viszont elismeri a posztstrukturalista elmélet azon belátását, hogy az értelmezés jórészt értelemtulajdonítás, hiszen „nincsen olyan ember, akinek a szándékait egy másik ember ki tudná találni” (46. 86 lj.). Ezért az értelmezés megalapozottságának fő tesztje nem valamilyen külső instanciának való megfelelés, hanem elsősorban saját belső koherenciája. A koherenciára törekvés biztosítja nemcsak a szakmai színvonalat, hanem a taníthatóságot is: az ösztönösen és holisztikusan érzékelt esztétikai élmény nem adható át, csak az elemeire bontott és intellektuális munkával újra felépített, tehát értelmezett esztétikai tapasztalat közvetíthető az oktatásban. Ezért lesz fontos az egyes részszerzőpontok összehangolása, valamint kapcsolataik vizuális megjelenítése is.

A *Vademecum* egyes részfejezeteit összegző és összekötő vezérfogalom a gondolatterkép. Hetényi Zsuzsa módszertani javaslata szerint az irodalmi elemzés jól áttekinthető és koherens lesz, amennyiben a mű egyes összetevőit és az értelmezés lépéseit gondolatterképen ábrázoljuk. Ez a javaslat megértő fülekre találhat a digitális közegekben szocializálódott, sokszor alapvetően vizuálisan tájékozódó hallgatók között. A szerző ajánlatot is tesz online alkalmazás használatára, noha a kézírás és a sajátkézi rajz mellett is hoz fel érveket. Az írás linearitásával szemben a gondolatterkép nyitottságát, többdimenziós és több érzékterületet megmozgató jellegét részesíti előnyben. Ez azt is jelenti, hogy az elkészült műértelmező dolgozat kettős „fordítás” vagy mediális áthelyezés eredménye, hiszen az írásban létező irodalmi mű komplexitását először képileg ábrázoljuk, majd az ebből leszűrt tanulságokat írjuk meg dolgozat formájában. Ezzel értelemszerűen veszteségek is járnak, de Hetényi nem ezeket mérlegeli, hanem a folyamat dinamikáját hangsúlyozza, Roland Barthes nyomán állítva, hogy „az elemzés éppen az elvont gondolkodás felé tett lépések sorozata, és menet közben születik meg az intellektuális tevékenység érzéki öröme” (114.).

Az értelmezés folyamatát tizenhárom lehetséges lépésre bontja le a szerző. Némelyik szempont elnevezése árulkodik az orosz irodalomtudomány erőteljes hatásáról (például: „Fabula és szüzsé” vagy „Kronotoposz”), de ez nem jelenti, hogy ez a szempontsor ne lenne alkalmas magyar vagy más nyelvű művek értelmezésére. A szempontok sorrendjét Hetényi tetszőlegesen nevezi, és Julio

Cortázar híres eljárásához hasonlóan (*Sántaiskola*) kétféle lehetséges útvonalat is megjelöl: az egyik a szerző korából, életrajzából, a keletkezési körülményekből indulna ki, a másik pedig a műcím, a műfaj, majd a szüzsé és a fabula viszonyának értelmezését teszi meg első lépéseknek. Belátható, hogy egyazon mű esetén is eltérő következtetésekhez vezethet a kétféle útvonal bejárása, még akkor is, ha „A mű szellemi rendszerei, filozófiája” névvel illetett lépés mindkét esetben az utolsó helyre kerül, hiszen itt olyan általános következtetések levonásáról van szó, amelyeket alaposan elő kell készíteni. Ennek ellenére Hetényi hangsúlyozza az értelmezés elvi lezárhatatlanságát, ezért nem ragaszkodik még ahhoz sem, hogy ennek a szempontnak szükségszerűen a sorozat legvégén kell helyet kapnia.

Az egyes szempontok bemutatása során a *Vademecum* jól adagolt elméleti érvekkel, változatos és elgondolkodtató irodalmi és személyes példákkal illusztrálja a bevezetett fogalmak és értelmezési szempontok létjogosultságát és lehetséges alkalmazásait. Saját egyetemi hallgatóim visszajelzései alapján is mondhatom, hogy Hetényi Zsuzsa könyve remekül használható áttekintést nyújt a szépprózai elbeszélések értelmezésének útjairól, miközben meggyőzően tanúsítja az intellektuális igényesség és a személyes műveltség maradandó szépségét és – éppen veszélyeztetett voltából adódóan növekvő – jelentőségét.

(Hetényi Zsuzsa: „Miről is szólnak azok a könyvek?” Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2020, 496 o. https://www.eltereader.hu/media/2020/02/HETENYI_Mirol_is_szolnak_WEB.pdf)

Molnár Gábor Tamás

egyetemi docens, ELTE BTK
Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet